

УДК 316.47:331.5:330.322:631

Є. О. Ланченко, канд. екон. наук, доц.

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Встановлено тенденції розвитку інвестиційно-відтворювальних процесів у сільському господарстві, проаналізовано стан зайнятості на селі й рівень оплати праці в аграрному секторі економіки. Визначено стратегічні напрями вирішення соціально-трудова проблем економічного розвитку сільського господарства.

Вступ та постановка завдання

Україна активніше долучається до міжнародних інтеграційних процесів, збільшується обсяг експортно-імпорتنих операцій, іноземних інвестицій, активізується інноваційна й зовнішньоекономічна комерційна діяльність підприємств. Трансформація національної економіки до ринкових умов передбачала поживлення інвестиційно-відтворювальних процесів і в сільському господарстві, застосування передових агротехнологій виробництва. Зростаючий попит на світовому ринку на продукти харчування мав сприяти збільшенню обсягів інвестування в національне сільське господарство. Україна в кінці минулого століття мала значний аграрний потенціал із науково обґрунтованими технологіями й досвідченими кадрами. Покладались надії на поступальний розвиток сільської економіки, збільшення інвестицій у аграрне виробництво, поліпшення якості життя на селі тощо. Проте цього не сталося, земельна й аграрна реформи призвели до очевидної демографічної кризи та зубожіння населення на селі.

В економічній практиці відомо, що активізація інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки, зазвичай, має привести до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, створення нових робочих місць на селі, збільшення зайнятості сільського населення, активізації соціально-економічного розвитку сільських територій, поліпшення демографічної ситуації на селі тощо. У сільському господарстві України протягом останнього десятиріччя простежується позитивна динаміка збільшення інвестицій у галузь як внутрішніх, так і зовнішніх (іноземних), проте, незважаючи на це, соціально-трудова проблеми розвитку сільських територій залишаються не вирішеними: зростає безробіття на селі, зменшуються реальні доходи селян, сільське населення кількісно зменшується та «старіє» тощо. Крім того, у зв'язку з інтенсифікацією та «корпоратизацією» аграрного виробництва постала проблема – «заміщення праці капіталом» у сільськогосподарському виробництві України.

Більшість вчених економістів-аграрників сконцентрували свою увагу на дослідженні економічних аспектів розвитку суспільного сектора аграрної економіки, обґрунтуванні напрямів підвищення економічної ефективності використання залучених ресурсів у сільськогосподарське виробництво, розробці заходів розвитку земельних, у тому числі орендних, відносин. Однак значна кількість учених працюють над обґрунтуванням напрямів розвитку сільського господарства з метою підвищення економічної активності та доходів селян, розробкою практичних заходів активізації малих форм господарювання на селі, поліпшення рівня і якості життя селян тощо. Зазначені проблеми соціально-трудова характеру потребують подальших досліджень і розробки стратегічних заходів поліпшення трудового й життєвого середовища на селі.

Метою статті є висвітлення тенденцій інвестиційно-відтворювальних процесів, стану зайнятості, рівня оплати праці в сільському господарстві України та обґрунтування концептуальних напрямів вирішення соціально-трудова проблем подальшого розвитку аграрної сфери АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження

Галузь сільського господарства й до сьогодні залишається основним «роботодавцем» на селі, а поступове вивільнення працівників із суспільного сектора аграрної економіки негати-

вно різко позначається на соціальній складовій розвитку села: молодше населення мігрує в міста або за кордон у пошуках роботи й відповідних джерел доходів, погіршується стан обслуговування сільського населення закладами соціальної інфраструктури тощо. За останні два десятиріччя в динаміці показників інвестиційної діяльності простежуються такі тенденції (рис. 1). Тут і надалі вартісні показники в національній валюті виражено в еквіваленті до долара США за відповідним курсом по роках із метою нівелювання інфляційних процесів, які простежувалися в економіці України.

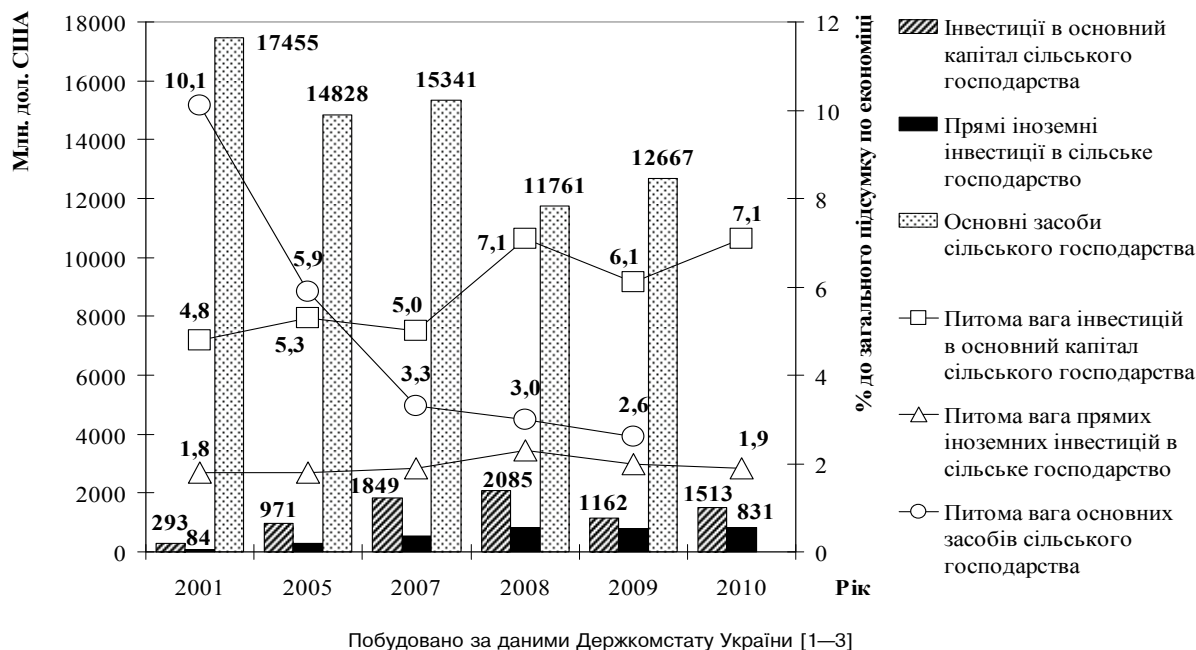

Рис. 1. Динаміка інвестиційно-відтворювальних процесів у сільському господарстві

Протягом 2001–2010 рр. відбувалося збільшення внутрішніх і іноземних капітальних вкладень (інвестицій в основний капітал) за виключенням лише 2008 р. — початку іпотечно-фінансової кризи в Україні й світі. Проте, така позитивна динаміка інвестування аграрної сфери України не привела до збільшення вартості основних засобів сільськогосподарського виробництва та їх питомої ваги в структурі видів економічної діяльності країни. Такий незакономірний зв'язок пояснюється тим, що цей обсяг інвестицій у сільське господарство представлено переважно показниками капітальних вкладень великих аграрних підприємств (так званих агрохолдингів); формуванням «підсобних» агровиробництв для підприємств переробної та харчової промисловості з метою забезпечення гарантованого постачання сільськогосподарської сировини та диверсифікацією бізнесу підприємств неаграрних видів діяльності, зокрема промисловості, фінансово-кредитних установ, транспортних компаній тощо.

Інвестиційно-відтворювальні процеси в аграрних підприємствах не сприяють і поліпшенню активної частини основного капіталу, зокрема зменшується кількість тракторів (1991 р. — 497 тис. од.; 2000 р. — 319 тис. од.; 2010 р. — 151 тис. од.), комбайнів (1991 р. — 105 тис. од.; 2000 р. — 65 тис. од.; 2010 р. — 33 тис. од.), сільськогосподарських машин, поголів'я ВРХ (1990 р. — 21 млн гол.; 2000 р. — 5 млн гол.; 2010 р. — 1,5 млн гол.), свиней (1990 р. — 14 млн гол.; 2010 р. — 4 млн гол.), кіз і овець тощо [1–5].

Позитивна динаміка інвестиційних процесів у сільському господарстві мала б сприяти поліпшенню зайнятості селян завдяки створенню нових робочих місць, збільшенню їх доходів, розвитку галузей соціальної інфраструктури, нарешті, зменшенню соціальної напруги на селі. Проте цього не сталося, а навпаки на селі простежуються негативні настрої в сільських громадах щодо подальшого розвитку сільського господарства, оскільки власники аграрних підприємств прагнуть досягнення кращих економічних результатів (збільшення прибутку, рентабельності виробництва), зменшення податкового тягаря, а соціально-трудові питання, більшою мірою, залишаються поза увагою.

Протягом останніх років відбулося значне зменшення кількості найманих працівників у сільському господарстві (рис. 2), які мали, хоч і мінімальні, відповідні соціально-трудові гарантії, можливість набуття необхідного трудового стажу для виходу на пенсію тощо. Виробництво аграрної продукції зайнятими селянами в домашніх обійстях, тобто на невеликих площах земельних угідь, в останнє десятиліття займає 55...65 %. У 2010 р. із 8,1 млн селян працездатного віку лише 3,8 млн є найманими працівниками, з них у аграрному секторі економіки й лісомисливських господарствах працювало майже 800 тис. чол. [1–5]. Тепер багато селян залишилися без офіційного місця роботи, а праця в особистому селянському господарстві (ОСГ) для них є нині основною трудовою діяльністю, яка дозволяє забезпечити свою родину продуктами харчування та реалізувати їх надлишки з метою закупівлі інших товарів першої необхідності.

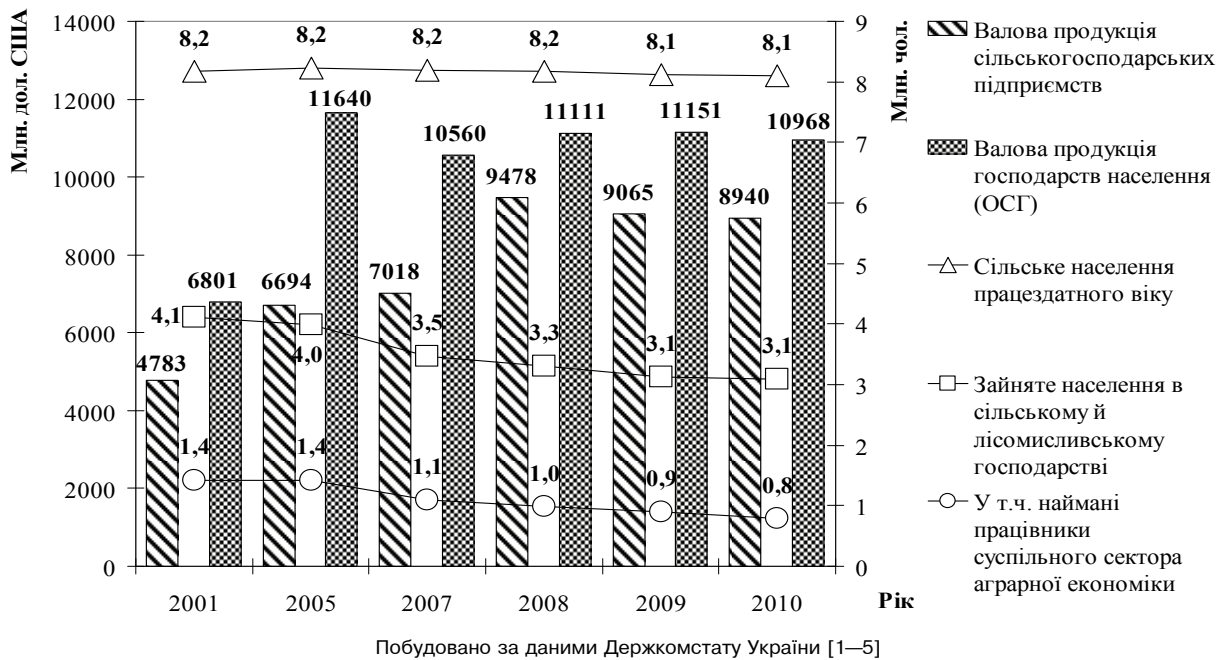

Рис. 2. Динаміка виробництва продукції та зайнятості у сільському господарстві

Складна соціальна ситуація в аграрній сфері пояснюється тим, що більшість середньо- й великотоварних сільськогосподарських підприємств переважно сконцентрували своє виробництво на капіталомістких видах продукції, вирощування яких не вимагає великих трудових затрат і довгого виробничого періоду, зокрема зернове господарство, вирощування технічних сільськогосподарських культур (соняшник, ріпак), птахівництво тощо. А члени ОСГ займаються переважно вирощуванням плодоовочевих культур, картоплі, утримують ВРХ і свиней, тобто тут сконцентровано виробництво більш трудомісткої агропродукції. Вони, у більшості випадків, не зареєстровані як такі, що сплачують внески у позабюджетні соціальні та пенсійні фонди. А тому не мають право на більшість видів соціальних гарантій і належне пенсійне забезпечення в майбутньому.

Соціально-економічні процеси, які відбуваються в сільському господарстві країни як основного «роботодавця» на селі, впливають на природний, міграційний і економічний рух сільського населення в напрямі їх погіршення. Постає проблема національної важливості — заселеності сільських територій країни, зменшення кількості трудових ресурсів на селі тощо. Значне вивільнення працівників із сільськогосподарських підприємств мало б привести до збільшення заробітної плати тих, хто залишився працювати в суспільному секторі аграрної економіки, проте, протягом останніх 20 років рівень заробітної плати в галузі залишався на найнижчому рівні серед інших галузей економіки. У 2001 р. вона становила 29 дол. США., або 50 % середньої по країні, однак у динаміці вона мала позитивну тенденцію до збільшення: у 2005 р. — 87 дол. США (54 %) і до кінця 2010 р. досягла рівня 183 дол. США (66 % середньої по країні) [1–3].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Позитивна динаміка інвестування аграрної сфери не сприяє відтворенню основних засобів і поліпшенню зайнятості сільського населення в галузі, оскільки зменшується кількість працівників, трудові книжки яких відкриті в аграрних підприємствах і мають відповідний «соціальний пакет», та збільшується кількість безробітних селян, які господарюють на невеликих земельних ділянках власних домогосподарств із метою самозабезпечення продуктами харчування. У сільському господарстві простежується тенденція значної диференціації форм господарювання, а саме відбувається концентрація виробництва у великих агрохолдингових компаніях на значних площах сільськогосподарських угідь, а виробництво трудомісткої аграрної продукції — в ОСГ, зменшується виробництво в середньотоварних сільськогосподарських підприємствах.

Для поліпшення соціальної складової економічного розвитку сільського господарства необхідно розробити й запровадити такі заходи:

1) встановити на законодавчому рівні нормативи найму робочої сили в регіональному розрізі країни з урахуванням принципів раціональної спеціалізації, концентрації й диверсифікації бізнесу агроформувань на Поліссі, в Лісостепу й Степу, використовуючи при цьому наукові розробки економіко-математичного моделювання;

2) удосконалити нормативну базу адекватного соціального страхування й пенсійного забезпечення сільських трудівників, систему матеріального й нематеріального стимулювання аграрної праці, сприяти розвитку підприємництва на селі, несільськогосподарських видів діяльності, обслуговуючої кооперації, земельних орендних відносин;

3) сформувати дієвий організаційно-економічний механізм соціального діалогу й партнерства між членами сільської громади, представниками сільського бізнесу й державного управлінського корпусу сільських територій у напрямі формування умов їх сталого розвитку;

4) удосконалити мотиваційний механізм управлінського персоналу органів державної влади й місцевого самоврядування сільськими територіями в напрямі формування сприятливих умов для інвестування аграрної галузі, розвитку сільських територій, трудової активності й соціального захисту сільського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сільське господарство України : статист. зб. за 2010 рік / [ред. Ю. М. Остапчук]. — К. : Держкомстат України, 2011. — 385 с.
2. Сільське господарство України : статист. зб за 2009 рік / [ред. Ю. М. Остапчук]. — К. : Держкомстат України, 2010. — 376 с.
3. Сільське господарство України : статист. зб за 2003 рік / [ред. Ю. М. Остапчук]. — К. : Держкомстат України, 2004. — 314 с.
4. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [ред. О. Г. Осауленко]. — К. : Держкомстат України, 2011. — 560 с.
5. Статистичний щорічник України за 2007 рік / [ред. О. Г. Осауленко]. — К. : Держкомстат України, 2008. — 572 с.

Рекомендована кафедрою фінансів і кредиту

Стаття надійшла до редакції 6.03.12
Рекомендована до друку 3.05.12

Ланченко Євгеній Олександрович — доцент кафедри аграрної соціології та розвитку села.
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ